

Henryk JAROSIEWICZ

Vroclavo universitetas
University of Wrocław

KARJEROS RAIDOS ESMĖ IR PASKIRTIS

ESSENCE AND FUNCTION OF CAREER DEVELOPMENT

SANTRAUKA

Straipsnyje pristatoma karjeros raidos sąvoka, naudojama konsultavimo karjerai srityje. Remdamasis Twardowski veiksmų ir rezultatų teorija, straipsnio autorius pristato karjeros raidos modelį, kuriame išskiria raidą kaip veiksmą ir raidą kaip rezultatą. Raida kaip rezultatas yra tam tikras elgesys, kuris laikomas vertingu darbo rinkoje. Elgesys vertinamas subjekto veiksmų ir veiksmų priežasties ribose, t.y. subjekto būsenos pasikeitimą. Norėdamas aprašyti šį pasikeitimą, autorius pasinaudojo sąryšiniu asmeninio subjektyvumo modeliu. Remdamasis šiuo modeliu, autorius išskiria pagrindines raidos kaitos rūšis ir aptaria pagrindinę raidos funkciją, t. y. paruošti asmenį išspręsti profesines problemas, kurių gausu besikeičiančioje darbo rinkoje.

ABSTRACT

The article outlines a concept of career development applicable in career counselling. Drawing on Kazimierz Twardowski's theory of actions and products, the author proposes a model of development, distinguishing thereby development as an action and development as a product. Development as a product is a particular kind of behaviour which proves valuable on the labour market. The behaviour is accounted for in the framework of the subject's actions and the source of the actions, i. e. a change in the state of the subject. To describe the change, the author puts forward a relational model of personal subjectivity. Relying on it, the author points out basic varieties of developmental change and discusses the principal function of development, i.e. preparing a person to cope with occupational problems abundant on the volatile labour market.

PAGRINDINIŲ TERMINŲ APIBRĖŽIMAI

- *Veiksmas* – subjekto gebėjimas perkeisti medžiagą, t. y. gebėjimas dirbti. Kalbant dinamino-egzistencinio požiūrio terminais, ši gebėjimą išaiškinti padeda raidos reiškinys.
- *Veikla* (gyvenimas) – remiantis Twardowski veiksmų ir rezultatų koncepcija (1965 m., leidimas anglų kalba 1999 m.) yra subjekto veiksmų rezultatas.

DEFINITIONS OF KEY TERMS

- *Action* – the ability of the subject to transform the material, i. e. ability to work. In terms of dynamic-existential approach we explain this ability by the phenomenon of development.
- *Activity* – in terms of K. Twardowski's concept of actions and products (1965, english edition 1999), activity (life) is the product of actions of the subject.

- *Karjeros raida* yra tam tikras raidos tipas, kurio funkcija yra parengti asmenių karjerai darbo rinkoje. Tai tobulėjimas sutelktas į mokėjimų¹ igijimą.

- *Tobulėjimas* – pirmiausia suprantama kaip vidinis tam tikro veiksmo(-ų) rezultatas, t.y. subjekto saviorganizacija arba subjekto būsenos pasikeitimasis (perėjimas iš potencialios į aktualią būseną), kuris paaiškina subjekto elgsenos kokybiinį pasikeitimą.

- *Dinamizmas* – žmogaus gebėjimas (galia) ką nors padaryti gerai (kompetencija).

- *Polinkis* - vienas iš „savasties“ bruožų, kiekvieno asmens savitas jautrumas santykiams, kurie jam / jai yra asmeniškai svarbūs.

- *Intelektas* – potencialus žmogaus gebėjimas atliliki sampratų kūrybos veiksmus (būtina mąstymo sąlyga), grindžiamus reprezentatyviais vaizdiniais.

- *Inteligencija (protingumas; sumanumas)* – intelekto pademonstruotas gebėjimas kurti sampratas (mąstyti logiškai).

- *Interiorisation* – subjektyvacija, t.y. ugdymasis, kai protinis psichikos turinys tampa taikiniu (valios būsenai).

- *Internalizacija* – veiksmas, kuris apima psychologinio turinio reflektavimą prote. Trumpalaikis reflektavimo produktas yra įspūdis, ilgalaikis – tikrovės vaizdinys.

- *Protas* – operacijų ir reflektavimo pastovus produktas (mąstymas): atliktos veiklos bei jausmų turinių reflektavimas žodžiais.

- *Produktas (rezultatas)* – „tai, kas atsiranda tam tikro veiksmo išdavoje, t.y. pagal atliekančią veiksmą galima nusakyti jo rezultatą. Todėl galima teigti, kad šuolis yra pašokimo rezultatas; daina yra dainavimo rezultatas“ (K. Twardowski, 1999).

- *Proto galia²* – žmogaus prigimties esmė. Žmogus yra racionali būtybė.

¹ Remiantis Oxford Advanced Learners Dictionary (2005) „competencies“ termino atitikmuo yra „skill“ („mokėjimas“).

² Oxford advanced learners dictionary savoką „reason“ (3) apibrėžia kaip „proto galią mąstyti logiškai, suprasti, turėti savo nuomonę, ir pan.“

- *Career development* – the kind of development, whose function is to prepare person for a career in the labor market. It is development focused on the acquisition of competencies¹.

- *Development* – is conceived as an internal product of a particular action(s): the subject's self-organising or an oriented change (transition from potential to actual) in the state of the subject what explains qualitative change in his / her behaviour.

- *Dynamism* – ability (power) of human being to do something well (competence).

- *Inclination* – a characteristic of the „self“, the unique sensitivity of a person on the relationships that are important to his / her personally.

- *Intellect* – potential ability of human being to perform acts creation of concepts based on pictorial representations.

- *Intelligence* – the demonstrated ability of the intellect to create concepts (mind).

- *Interiorisation* – subjectification, i.e. empowerment, when mental content becomes a target (the state of the will).

- *Internalization* – an action that involves reflecting psychological content in mind. Non-enduring product of reflection is/are impressive. Enduring product of reflection is the image of reality.

- *Mind* – stable product of operations of reflection: the contents of the reflected performances as well as feelings in form of words.

- *Product* – „That which arises owing to, as the result of, some action, i.e. by means of that action, may be termed its product. We may therefore say that a jump is the product of jumping; a song, the product of singing“ (K. Twardowski, 1999).

- *Reason²* – the essence of the human nature. Man is a rational being.

¹ According Oxford advanced learners dictionary (2005) „competency“ (plural „competencies“) is equal „skill“.

² In Oxford advanced learners dictionary (2005) „reason“ (3) is defined as „power of the mind to think in a logical way, to understand and have opinions, etc.“

• *Siekinys* – asmens būsena, nukreipta vertės (gėrybės) link. Ilgalaikis patirties produktas.

• *Žmogaus gyvenimas* – organizuota veikla, kuri vykdoma nuolat besikeičiančiamė pasaulyje ir yra orientuota į asmeninių (profesinių) problemų sprendimą, siekiant kokybiško gyvenimo (Kulczycki 1985, p. 142).

• *Subjekto būsena* – būtybės egzistencijos forma. Literatūros šaltiniuose „būsenos“ sąvoka yra artima „dispozicijos“ sąvokai.

• *Perėjimas* – potencijos aktualizacijos procesas.

• *Valia* – galia ir gebėjimas valdyti save. Pagal Joseph Kozielecki, „valia yra asmens nukreipiančioji sistema, kuri leidžia formuliuoti tikslus, pasirinkimus ir veiksmų realizaciją peržengiant ribas“ (1987, p. 357).

• *Striving* – the state of person towards value (good). Enduring product of experiences.

• *The man's life* – an organized activity, developing in the world, that is constantly changing, oriented towards coping with personal (vocational) problems in striving toward high quality of life (Kulczycki 1985, p. 142).

• *The state of the subject* – is the mode of existence of the entity. In the literature, the notion of „the state“ is close to the notion of „disposition“.

• *Transition* – process of actualisation of potentiality.

• *Will* – the power and ability to govern itself (reign himself). According to Joseph Kozielecki “will is a steering system of personality, which allows the formulation of objectives, choice and implementation of actions transgressive” (1987, p. 357).

IŪDAS

Pastaruoju metu literatūros šaltiniuose dažnai kalbama apie pokyčius darbo rinkoje (Bańska, 2000), pastebint, kad tai tampa iššūkiu žmonėms, kurie įprastai savęs nelaiko pokyčių sukéléjais. Adam Biela naujadaras „karjeros kryžkelės“ (Biela, 2011) vaizdžiai nusako situaciją, su kuria susiduria žmonės (ypač jauni), kai yra priversti priimti sudėtingus, su karjera susijusius sprendimus. Žmonės, kaip subjektai, ne tik nesugeba vystyti produktyvių darbinių santykių (Bańska, 2007; Covey, 2006), bet ir jaučiasi pažeidžiami, nes suvokia pokyčius kaip tam tikrą grėsmę. Dėl to nauji iššūkiai ir užduotys kyla ir konsultavimo tarnyboms, įsiliejusioms į šią individualizmo kultūrą (Zierkiewicz & Drabik-Podgórska, 2010). Todėl su šiuolaikinėje darbo rinkoje vyraujančių problemų sprendimu siejama karjeros plėtotė tampa vis aktualesnė (Ertelt & Schulz, 2010).

Kalbant apie profesinę veiklą, būtų tikslinga apie raidą kalbėti Twardowski (1965 c)

INTRODUCTION

The recent literature often addresses a change that the labour market is undergoing (Bańska, 2000), noticing thereby that it is a challenge to people, who commonly do not perceive themselves as agents of the change. Adam Biela's coinage „career crossroads“ (Biela, 2011) vividly depicts the situation of (especially young) people forced into a position where they face highly challenging career-related decisions. Not only do people as subjects fail to be pro-active in work relationships (Bańska, 2007; Covey, 2006), but also they perceive change as a threat, confronting which they feel vulnerable. Such developments produce new tasks and challenges also to the counselling practice enmeshed in the culture of individualism (Zierkiewicz & Drabik-Podgórska, 2010). Hence, career development aimed at coping with the problems that proliferate on the contemporary labour market is becoming an increasingly pivotal issue (Ertelt & Schulz, 2010).

išskirtų „veiksmų ir rezultatų“ konceptualų kategorijų rėmuose. Remiantis jo sistema, į reiškinį galima žvelgti dvejopai, t.y. kaip į veiksmą ir kaip į rezultatą. Jo teorija pristato konceptualią priemonę, naudojamą rezultatų psichologijai aprašyti, t.y. nustatyti protinius veiksmus, n u l e m i a n č i u s gaunamus rezultatus. Pirmiausia raida suvokiamą kaip vidinis tam tikro(-ų) veiksmo(-ų) rezultatas, t. y. subjekto saviorganizacija. Todėl raida (plėtotė) yra s u b j e k t o b ū s e n o s p a - s i k e i t i m a s. Apibūdinus šį terminą tokiais žodžiais, išaiškėja ir kita raidos (plėtotės) reikšmę, t. y. e l g e s i o p o k y t i s. Toks pokytis nusakomas savybėmis, leidžiančiomis ji apibrėžti kaip „raidos pokytį“ (Brzezińska & Trempała, 2000). Kalbant apie veiklą darbo rinkoje, labai svarbu, kaip pastebi Bańska (2007), ar šitoks pokytis leidžia žmogui išsaugoti „periodiškai atsinaujinančią gebėjimą įsidarbinti, nepamirštant atvirumo, lankstumo ir iniciatyvauspožiūrio aspektų(p.81). Mano atitinkmuo Bańska terminui „įsidarbinimo pajėgumas“ yra terminas „profesinis pasirengimas“. Veiksmų ir rezultatų teorijos sistemoje profesinis pasirengimas yra tam tikras protinių ir psichofiziniių veiksmų „rezultatas“. Tai yra tam tikras subjekto „būsenos pasikeitimai“, leidžiantis jam / jai įsitraukti į šį rinkos žaidimą ir susidoroti su užduotimis darbo rinkoje. Be abejo, subjektas privalo „atitiki (tam tikras) sąlygas“, kad galėtų įsitraukti į rinką ir „atliliki efektyvių operacijas darbo rinkoje“ (Bańska, 2007, p. 81). Atsižvelgdami į šiuos aspektus mes aprašysime profesinį pasirengimą, kuris apibrėžiamas kaip subjekto būsenos pasikeitimai. Išdėstysime, kokios psichologinės aplinkybės padeda „susidoroti“ su profesine karjera. Taip pat pažvelgsime į profesinį pasirengimą kaip į „veiksmą“ ar visą eilę veiksmų, kuriuos reikia atligli, norint patiemis pasiruošti ir kitus paruošti darbui, už kurį gaunamas atlyginimas.

Mūsų diskusija leis padaryti išvadas dėl jaunų žmonių ir suaugusiųjų paruošimo profesinei karjerai.

With regard to professional activity, it is expedient to frame development in the conceptual categories of „actions and products“ developed by Kazimierz Twardowski (Twardowski, 1965 c). Within the framework he proposed, a phenomenon can be viewed from a dual perspective: as an action and as a product. The theory offers a conceptual apparatus in which to describe the psychology of production, i.e. to identify the mental actions that account for the products which are being yielded. In the first sense, development is conceived as an internal product of a particular action(s): the subject's self-organising. Development is, thus, a change in the state of the subject. Defined in such terms, development explains what we call development in the other sense of the term that is a perceivable change in behaviour. This change is characterised by properties which make it definable as „developmental change“ (Brzezińska & Trempała, 2000). In terms of activity on the labour market, it is crucial whether or not the change enables one to sustain „the cyclically renewable capacity for employment with its benchmarks of openness, flexibility and pro-active attitude“, as Augustyn Bańska puts it (Bańska, 2007, p. 81). My equivalent for what Bańska calls „capacity for employment“ is occupational preparation. In the framework of the actions-and-products theory, occupational preparation is a specific „product“ of mental and psycho-physical actions. It is a particular “change in the state” of the subject which makes him/her able to participate in the market game and handle (create) tasks that appear on the labour market. Clearly, the subject must „meet (certain) conditions“ in order to engage with the market and „conclude effective transactions on the labour market“ (Bańska, 2007, p. 81). Given this, we will describe occupational preparation defined as a change in the state of the subject, outlining the psychological conditions of „coping“ in professional career. We will also approach occupational preparation as “an ac-

1 DISKUSIJA

Elgesys kaip rezultatas, kurį reikia paaiškinti

Elgesys yra materialus reiškinys. Jis „duotas“ kaip aiškus, materialus faktas. Moksliname diskurse tokio tipo empiriniai faktai perteikiami teiginiuose, vadinamuose *eksplanandumuose* (paaiškinimuose). Tai tokie teiginiai susiję su kažkuo, kas turi būti paaiškinta.

Ajdukiewicz (1974) pastebi, kad tokie teiginiai „visuomet jau yra priimti, t.y. mes [juos] pačiame paaiškinimo procese priimame ne išvesdami [juos] iš kitų jau priimtų teiginių, bet priimame [juos] dar prieš išvedant [juos] iš kitų priimtų teiginių“ (p. 443). Psichologijoje pateikiami paaiškinimai skiriasi nuo paaiškinimų, pateikiamų gamtos moksluose, nes norint analizuoti žmogaus elgesį, reikia apžvelgti dvię rūšių sąlygas. Pirmiausia, yra išorinės sąlygos, kurias mes galime stebeti ir kurios paaiškina elgesio pasikeitimą. Tokios sąlygos vadinamos pakankamomis sąlygomis. Tačiau dar yra ir subjektyvios sąlygos, empiriškai prieinamos vidinėje patirtyje, t.y. per jausmus ar reflektavimą. Šios sąlygos pokytį paaiškina kaip būtiną sąlygą. Jei žmogus pats nori atlikti kažkokį judesi, jis turi gebeti įsakyti tai savo kūnui; jei žmogus nėra pajėgus to padaryti, išorinių pasikeitimų jo aplinkoje nepakaks tam judesiui atlikti. Taigi psichologiniuose elgesio paaiškinimuose subjektas (dar tiksliau sakant, jo protinai procesai) laikomas elgesio pokyčių priežastiniu veiksniu.

Teiginys, kurį išorinės sąlygos leidžia sudaryti apie elgesį, formuluojamasis kitoje kognityvinėje perspektivoje, kurią Ajdukiewicz (1974) vadina *demonstrandumu* (rodymu). Jį sudaro sakiniai, kurie apibūdina elgesį, pasireiškianti susidarius taip vadinamosioms pakankamoms sąlygomis. Čia mes kalbame ne apie akivaizdų, bet apie numanomą elgesį, kurį tam tikrais atvejais galime nuspėti. Sąlygos, kurių pakanka tam tikram elgesiui nu-

tion”, or a set of actions, to be undertaken in order to prepare oneself, as well as others, for paid employment. Our argument will produce conclusions concerning preparing young people and adults for professional career.

1 DISCUSSION

Behaviour as a product which needs to be explained

Behaviour is a material phenomenon. It is “given” as an obvious, material fact. In the scientific discourse, empirical facts of this kind are conveyed in propositions which are called *explanandum*; that is, they are statements of something to be explained.

Kazimierz Ajdukiewicz (1974) observes that such statements are „always already accepted, i.e. such that we do not come to accept [them] only in a process of explanation by deriving [them] from other accepted statements, but we accept [them] before deriving [them] from other accepted statements in a process of explanation“ (p. 443). Explanations propounded in psychology differ from explanations provided in natural sciences, because seeking to account for a human being’s behaviour; we must look into two groups of conditions. Firstly, there are external conditions, available in observation, which explain a change in behaviour. Such conditions are called sufficient conditions. But, secondly, there are also subjective conditions, available empirically in an inner experience, i.e. in a feeling or a reflection. They explain a change as its necessary condition. For a human being to make a voluntary movement, s/he must be able to command his/her body; if s/he does not possess such capacity, an external change in his/her environment will not suffice to cause this movement or any other one for that matter. Given this, the psychological explanations of behaviour identify the subject – and

matyti, nėra būtinos sąlygos, nes elgesys gali būti siejamas ir su kitomis sąlygomis. Nors ir vengama naudoti terminus, susijusius su „elgesio priežastingumu“, vis tik gali susidaryti nuomonė, kad subjektas „reaguoja“ į šias sąlygas, ir kad tos sąlygos netgi yra akstinas tam tikram elgesiui.

Nors subjektas ir įvairios jo būsenos yra būtina elgesio sąlyga, tačiau pats subjektas anaipolt nėra pakankama sąlyga. Subjekto elgesys paprastai susipina su tam tikromis aplinkybėmis. Tai reiškia, kad atitinkama situacija sudaro pakankamas sąlygas, leidžiančias paaiškinti vienokį ar kitokį elgesį. Paradokslu, kad mes galėtume ginčytis, jog neužtenka būtinų sąlygų, nes pirmiausia būtinos pakankamos sąlygos. Taigi norint paaiškinti žmogaus elgesį imantis darbo, reikia pažvelgti į jo / jos veiksmus, kurie atskleidžia vienokio ar kitokio elgesio motyvus, ir į žmogaus valią, kuri apibūdinama kaip nusiteikimas dėti pastangas. Norint testi toliau, pirmiausia būtina nurodyti, „kas“ dalyvauja raidos procese; arba, kitaip tariant, turime apibrėžti subjektą įvairose jo / jos būsenose.

more precisely, the mental processes – as a causative factor of change in behaviour.

The statement that external conditions bring about behaviour is formulated in another cognitive perspective, which Ajdukiewicz (1974) calls *demonstrandum*. It comprises sentences describing behaviours that follow after the so-called sufficient conditions have appeared. Herein we deal with an anticipated, though by no means evident, behaviour, which can be predicted with a certain degree of probability. Conditions which suffice to foresee a particular behaviour are not the necessary conditions, because the behaviour can be bound up also with other conditions. Although the vocabulary of „causation of behaviour“ is meticulously eschewed here, a belief is produced, nonetheless, that the subject „reacts“ to these conditions, and that the conditions are even “the stimuli” of behaviour.

Even though the subject with his/her various states is a necessary condition of behaviour, s/he by no means constitutes its sufficient condition. Namely, the subject's behaviour is, as a rule, embedded somehow in particular circumstances; it is, thus, the situation that provides the sufficient conditions explaining such or another course of behaviour. Paradoxically, we could argue that necessary conditions of behaviour do not suffice, because sufficient conditions are necessary in the first place. Consequently, an explanation of a person's taking up work needs to be sought in some of his/her actions, which give motives of his/her behaviour, and in his/her will construed as a disposition for effort. To proceed further, we must first specify “who” it is that develops; in other words, we need to define the subject in his/her various states.

2

RAIDA KAIP BŪSENOΣ POKYTIS

Pirminės priešlaidos

Raida yra subjekto būsenos pasikeitimasis, pasireiškiantis jo/jos elgesyje. Tuo pat metu tai yra kokybinis paties subjekto pokytis (Przetacznik-Gierowska & Tyszkowa, 1996). Toks teiginys reikalauja išsamesnio paaiškinimo, nes reikia pripažinti, kad jis turi prasmę tik tuo atveju, jei yra pagristas tam tikromis idėjomis apie žmogų ir gyvenimą. Vieina iš jų yra atskiras subjektyvumo modelis. Šiame modelyje pirmiausia reikia apibrėžti „būseną“ ir jos pokyčių mechanizmus. Po to reikia atskleisti, kaip būsenos pokyčiai veikia elgesio pokyčius. Visi brandūs gamtos mokslai turi susikūrę tiriamų reiškinijų modelius. Biologija turi lastelės modelį, astronomija turi Saulės sistemos modelį, o fizika – atomo modelį. Psichologijoje Mieczysław Kreutz (1949) bandė perteikti protinių reiškinijų modelį, išskirdamas suvokimo, intelektualinį, emocinį ir valios aspektus. Mūsų pristatomas modelis grindžiamas jo tyrinėjimais.

Protinius veiksmus ir jų rezultatus ne tik galima, bet ir būtina atkurti šiame modelyje, t.y. protinis atvaizdavimas³. Modeliai įprastai pristato atitinkamos sistemos (pvz.: gyvo organizmo ar atomo) visumą įprastame jos kontekste, kuris yra didesnės sisteminės visumos dalis. Tačiau nepaisant visko, sukonstruoti žmogaus modelį yra ypač sunku. Asmenybės ribos nesutampa su organizmo ribomis, o tam tikro veiksmo situacinis kontekstas peržengia dabartinių aplinkybių ribas.

Toliau pristatomą modelį sudaro visos empiriškai duotos žmogaus egzistencijos būsenos, t.y. dinamiškas subjektas. Šiame

2

DEVELOPMENT AS CHANGE IN THE STATE

Preliminary assumptions

Development is an oriented change in the state of the subject which is expressed in his/her behaviour. It is, at the same time, a qualitative change in the subject him/herself (Przetacznik-Gierowska & Tyszkowa, 1996). Such assertion requires clarification as, admittedly, it makes sense only if it is informed by certain ideas about man and life. One of them is a distinct model of subjectivity. Within the model, we need to define “the state” and the mechanisms of its change. Subsequently, we need to demonstrate how change in the state affects change in behaviour. All mature natural sciences have developed models of phenomena they study. Biology has its model of a cell, astronomy has its model of the Solar System, and physics has its model of an atom. In psychology, an attempt to devise a model of mental phenomena has been made by Mieczysław Kreutz (Kreutz, 1949), who distinguished their perceptual, intellectual, emotional and volitional dimensions. Our model presented below builds on his enquiries.

Mental actions and their products not only can but even must be reproduced in a model, i.e. in a mental representation³. Models typically present the totality of a particular system (e.g. a living organism or an atom) in its natural context that is as a subsystem of a bigger systemic whole. To construct a model of a human being is, nevertheless, particularly difficult. The boundaries of the „self“, namely, do not overlap with the boundaries of the or-

³ Pasak K. Twardowski, savyoka yra neintuityvus atvaizdavimas (Twardowski, "The Essence of Concepts", 1999). Modelyje mes susiduriame su atskiru reiškiniu – savyokos atvaizdavimu, t.y. protinių ištakų atvaizdavimas. Modelių pavyzdžiai būtų žemėlapis, atomo modelis ar Saulės sistemos pavaizdavimas.

³ In Twardowski, a concept is a non-intuitive representation (Twardowski, "The Essence of Concepts", 1999). In a model, we encounter a distinct phenomenon: a representation of a concept, i.e. a representation of mental origins. Examples of models include a map, a model of the atom or a representation of the Solar System.

modelyje taip pat atskleidžiama, kaip šios būsenos iš esmės yra susijusios tarpusavyje⁴.

Keturi subjekto būties tipai

Dinamiško-egzistencinio požiūrio rezultatas, mano nuomone, yra keturi skirtingi dinamiško subjekto būties tipai (Jarosiewicz, 2012).

Iliustruodamas (reflektuodamas) empiriškai duotas subjekto būties formas aš išdėliojuau subjektyvius ir objektyvius reiškinius bei materialius (kūniškus) ir nematerialius reiškinius dvejose ašyse. Tokiu būdu keturi žmogiškosios egzistencijos tipai iškart tampa aiškiai matomi. Čia remiausi M. Kulczycki idėjomis, kuris išskyre subjektyvių ir objektyvių žmogaus veiklos dimensijas (Kulczycki, 1985). Subjektyvios dimensijos genetiškai

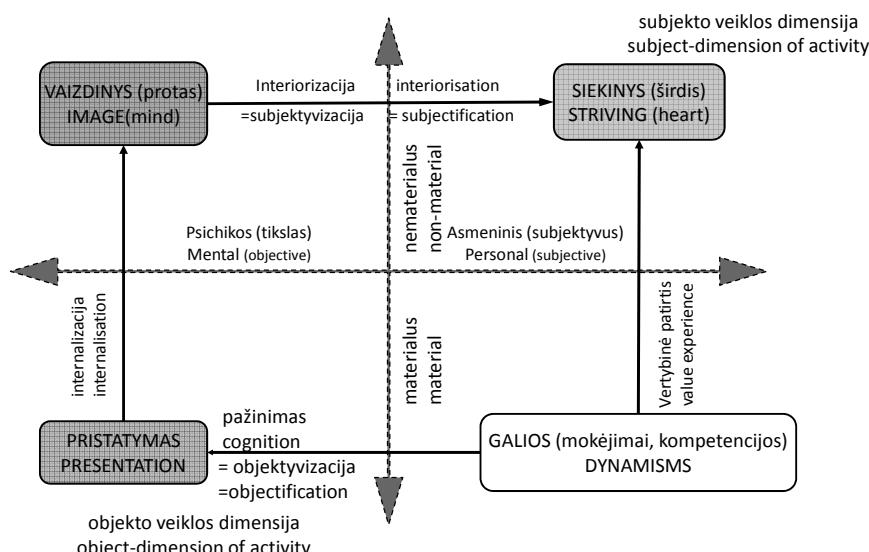
ganism, and the situational context of an action transcends the current circumstances.

The model presented below includes all empirically given forms of a human being's existence as a dynamic subject. It also illustrates the fundamental real interdependences among them⁴.

Four modes of the subject's being

A product of a dynamic-existential approach, my perspective (Jarosiewicz, 2012) distinguishes four different ways in which a dynamic subject exists, i.e. four modes of its being.

Illustrating (reflecting) the empirically given forms of the subject's being, I place subjective and objective phenomena and material (bodily) and non-material phenomena

1 pav. Keturios žmogiškos egzistencijos būsenos

Fig. 1. Four modes of human existence

⁴ Reikia atskirti loginius ir realius ryšius; kaip teigia M. Kreutz (1949): „Aš jau pristačiau pagrindines aprašomąsių savokas, apie kurias galvojau. Siekiant aiškumo, dabar aptarsiu loginius ryšius tarp šių savokų bei realius ryšius, pasireiškiančius tarp šių savokų objektų. Taigi norėčiau pristatyti protinio gyvenimo vaizdinį, parengtą remiantis mano siūlomomis konceptualizacijomis“ (p. 389).

⁴ There is a distinction between logical and real relationships; as M. Kreutz writes: „I have already introduced the principal descriptive concepts, which I had in mind. For the sake of clarity, I shall discuss now the logical relationships that obtain among these concepts as well as the real relationships that obtain among the objects of these concepts. Thereby, I will present an image of mental life framed by the conceptualisations I have proposed“ (Kreutz, 1949, p. 389).

siejamos su patirtimi; tuo tarpu objektyvios dimensijos siejamos su objektu, t. y. jo pažinimu.

Norėdami nustatyti subjektyvius žmogaus veiklos šaltinius, mes linkę kalbėti apie elgesį, o ne apie reakciją ar veikimą. Remiantis Twardowski (1965 c) veiksmų ir rezultatų konцепциja, elgesį mes suvokiamė kaip materialų (fizinių), tačiau ne ilgalaikį subjekto veiksmų rezultatą.

Materialūs ir objektyvūs reiškiniai atsiranda per objektyvaciją, kada užčiuopiamā tai, kas veikia virš pojūčių. Kognityvūs pristatymai yra pažinimo rezultatai (Twardowski, 1965 a). Tuo tarpu nematerialiame ir objektyviame tipe pristatymas vyksta per realybės vaizdinius, t.y. įspūdžius ir intuiciją. Protas suvokiamas kaip ivairių reikšmių pasauly. Tuo pat metu subjektyvūs ir nematerialūs (t.y. ne kūniški⁵) reiškiniai sudaro sąmonę ir jos nuolatines būsenas, vadinamas siekiniais⁶. Būdamos protiniai reiškiniais, šios būsenos siejamos su kūnu, tačiau jų esmė ir esybė glūdi už kūno ribų⁷. Panašiai ir supratimas bei realybės vaizdiniai peržengia sensorinio vaizdavimo ribas.

⁵ Pavyzdžiu, W. James (James, 2007), S. Freud (Freud, 1982) ir kiti mokslininkai juos apibūdina kaip „dvasiūnius“.

⁶ Teorinis reflektavimas padeda „nustatyti“ siekius, nors, kaip nematerialios pažinimo būsenos, siekiai savyje neturi erdvino praplėtimo. Vadovaujantis B. Pascal (1983) pasiūlymu, pateikiamu jo veikale „Mintys“, „Širdis“ šioje situacijoje galėtų būti priešpastatomą „protui“. Tačiau taip elgdamiesi mes rizikuojame pasinerti į vien tik grynaι emocines asociacijas. I šiuos spąstus pakliuvo ir Socialinės psichologijos autorai. Prie pavadinimo pridėdami „Širdis ir protas“ jie tikėjosi atskleisti, kad socialinis elgesys yra sudėtingas jausmų ir pažinimo mišinys. Jų manymu, mes galime arba vadovautis proto paliepimais, arba sekti iš širdies kylančiais impulsais, o kartais ir apjungti abu šiuos aspektus (Aronson, Wilson, ir Akert, 1997, XXI psl.). Mano perspektyvoje siekiai nėra emocijos, tačiau bent jau kai kurie iš jų yra patiriamų emocijų rezultatai. Tai reiškia, kad terminas „asmuo“ yra neutralesnis už terminą „širdis“. Vis tik čia reikalingas platesnis ir išsamesnis paaškinimas.

⁷ Nes jie neužima vietos erdvėje ir neturi masės, o tai yra du pagrindiniai kūnų požymiai (Kotarbiński, 1986). Tačiau jie yra ne naujos būties rušys, bet atskiri empiriškai pažįstami žmogaus egzistencijos tipai.

on two axes. In this way, the four modes of human existence become readily discernible. I build therein on Kulczycki, who distinguished the subjective and objective dimensions of human activity (Kulczycki, 1985), with the „subjective“ being construed as genetically bound up with experience and the „objective“ as grounded on the objective, i.e. object-related, cognition.

In identifying the subjective sources of human activity, we prefer to speak of „behaviour“, instead of reactions or acting. In terms of K. Twardowski's (1965 c) concept of actions and products, we conceive behaviour as a material (physical), yet non-enduring, product of the subject's actions.

Material and objective phenomena, in turn, come into being through objectification, which consists in capturing the content of “what” acts upon senses. Cognitive presentations are the products of cognition (Twardowski, 1965 a). And in the non-material and objective mode, presentations are given as mental images of reality: impressions and intuitions. The mind is a world of meanings. At the same time, subjective and non-material (i.e. non-corporeal⁵) phenomena make up consciousness and its permanent states called strivings⁶. As mental phenomena, these states

⁵ They are also described as „spiritual“ by, for example, W. James (James, 2007), S. Freud (Freud, 1982) and other scholars.

⁶ Theoretical reflection seeks to „locate“ strivings, although as non-material states of consciousness, strivings have by definition no spatial extension. Following B. Pascal's suggestion, contained in the “Thoughts” (1983), we could refer here to „the heart“ as in a way opposed to „the mind“. Doing this, however, we risk slipping into purely emotional associations. This is the pitfall the authors of Social Psychology have failed to avoid, who – adding the subtitle „The Heart and the Mind“ to their study – sought to show that social behaviour is a complex blend of feelings and cognition. As they put it, we can follow the dictates of the mind or the impulses of our hearts, and sometimes the two can be reconciled (Aronson, Wilson, & Akert, 1997, p. XXI). In my perspective, strivings are not emotions, but at least some of them are products of experiencing emotions. It seems that the term „person“ is more neutral than the term „heart“, yet it needs a further, more detailed elucidation.

Aukšciau pristatytas modelis paaškina ne tik dabartinę subjekto situaciją, bet ir jo/jos gyvenimą. Dėl žmogaus galimybių išgyventi situaciją, kurioje jis yra, ir dėl besiformuojančio ilgalaikio patyrimų rezultato (t.y. siekinių), žmogus išgyvena ne tik aplinkybes, kuriose dabar yra, bet ir bendrą savo gyvenimo situaciją (Kulczycki, 1998). Šiloginė struktūra taip pat paaškina ir žmogaus sieki „susikurti kokybišką gyvenimą“ (Tomaszewski, 1984, p. 196).

Tam tikra išgyventa situacija yra daugelio patirčių ir troškimų rezultatas. Be to, realybės vaizdinys néra vien tik materialus situacijos atvaizdavimas. Jis yra su praetimi nesusijęs subjekto reflektavimo rezultatas (Ey, 1978).

Subjekto būsena

Subjekto būsena yra vienas iš būties egzistencijos būdų. Literatūros šaltiniuose „būsenos“ sąvoka dažnai naudojama greta „dispozicijos“ sąvokos. Visuose keturiuose subjekto būties tipuose reikia atsižvelgti į „subjekto būseną“. Materialios subjekto būsenos ir nematerialūs siekiniai bei vaizdiniai yra du ganētinai skirtinių dalykai.

Kadangi „objektas“ atspindi viską, ką galima žinoti ir patenka į pažinimo rėmus, objekto būsena žymi to, ką bet kokiu įmanomu būdu galima įkūnyti, vidinę⁸ sistemą. Ši sistema gali būti stabili ir nuolatinė arba besikeičianti. Pastaruoju atveju ją vadiname „dispozicija“. Pavyzdžiu, vanduo gali būti kietos būsenos ir keistis iš vienos būsenos į kitokią, jei temperatūra pasikeičia iš šaltos į karštą (ir atvirkščiai). Dispozicija keičiasi kartu su ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai (šalta–karšta) besikeičiančiomis būsenomis.

Remiantis Kreutz (1949) apibrėžimu, dispozicijos yra „gyvų būtybių, o ypač žmogaus, ypatybės, nuo kurių priklauso protiniai

are linked with the body, but their essence goes beyond the body⁷, in the same way as comprehension and images of reality go beyond sensory representations.

The above model explains, as it ought to, not only the current situation of the subject but also his/her life. Due to the capacity to experience his/her situation and the forming of enduring product of experiences (i.e. striving), a human person experiences his/her „general situation in life“, and not only the present circumstances (Kulczycki, 1998). The construct accounts also for striving to „accomplish high quality of life“ (Tomaszewski, 1984, p. 196). The experienced „situation in life“ is a specific resultant of many experiences and longings. Also the mental image of reality exceeds the material representation of the situation and is an a-historical product of the subject's reflection (Ey, 1978).

The state of the subject

The state of the subject is the mode of existence of the entity. In the literature, the notion of „the state“ is close to the notion of „disposition“. We should consider „the state of the subject“ in each of the four modes of the subject's being. The material states of the subject and the non-material strivings and images are two, rather different things.

Since “the object” denotes everything that can be known and falls under cognition, the state of the object designates an internal system of what can be objectified in any possible way⁸. The system can be permanent and stable, or it can be changeable. In the latter case, we call it „a disposition“. For example, water

⁸ Terminas „objektas“ (*objeckum*) apima „asmenis ir dalykus, reiškinius, būsenas, įvykius, jų savybes ir ryšius tarp jų. Trumpai tariant – viską, ką mes galime įsivaizduoti, ar apie ką galime pagalvoti“ (Twardowski, 1965 b, p. 114).

⁷ For they neither occupy a specific place in space nor have a mass, both of which are attributes of bodies (Kotarbiński, 1986). They are, however, not new species of being, but separate, empirically knowable modes in which the human being exists.

⁸ The term „object“ (*objeckum*) comprises „persons and things, phenomena, states, events, their properties and relationships among them, in brief – everything that we can possibly imagine or think“ (Twardowski, 1965 b, p. 114).

reiškiniai“ (p. 16). Viena iš tokių ypatybių yra savivoka ar pasaulio suvokimas. Kulczycki (1998) išsamiai nagrinėjo savivoką ir pasaulio suvokimą bei apibrėžė juos kaip ganėtinai pastovias protines asmens būsenas. Tačiau kalbėdamas apie „pozityvų požiūrį“ jų savo paties gebėjimus spręsti problemas, jis tą požiūrį įvardina kaip „dispoziciją“. Jo nuomone, dispozicija tiesiogiai siejama su protiniais veiksmais, šiuo atveju – gyvenimiškų problemų sprendimui.

Twardowski (1965) dispozicijoms priskiria jautrumą, atmintį, vaizduotę, nuotaiką, polinkius, valią ir charakterį bei teigia, kad tai yra sąlygos, nuo kurių priklauso „mentalinių faktų“ ypatybės ir jų atsiradimas (p. 244). Kotarbiński (1986) teigia, kad „pavyzdžiui, psychologija arba fizika nagrinėja ne tik faktus, bet ir dispozicijas. Šios mokslo šakos tūria ne tik kaip kūnai juda ar žmonės mąsto, elgiasi ar kažko trokšta, bet ir apksritai kokį judešį jie yra pajėgūs atlikti, kaip mąstyti ir elgtis jie yra pajėgus, t.y. kaip jie elgtusi vienokiomis ar kitokiomis aplinkybėmis“ (p. 322). O „objekto dispozicija vienaip ar kitaip elgtis tam tikromis sąlygomis“ yra paprasčiausia „objekto savybių sistema, leidžianti būtent vienaip ar kitaip elgtis susidarius tam tikroms aplinkybėms“. Taigi, „dispozicija kažkam“ yra „pajėgumas kažką atlikti“ (*ten pat*, p. 321). Tam tikros subjektyvios būsenos (dispozicijos) įprastai yra atskiriamos nuo išorinių sąlygų. Subjektyvios būsenos, be to, paaškina pajėgumą atlikti kažką, ką galima stebeti (Ajudkiewicz, 1974).

Asmeninio subjektyvumo „mozaikinis“ tipas

Twardowski (1999) doktrina teigia, kad viso veiksmo esmė yra susijusi su „veiksmų sudarančios medžiagos“ būsenos („konfigūracijos“) pasikeitimu“ (p. 115). O kas yra ta priežastis, kuri iššaukia būsenos kaitą? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia apsvarstyti tam tikrus dinamizmus arba jėgas.

can appear in a solid state and change from one state to another as temperature changes from cold to hot (and the other way round). A change of disposition occurs alongside a transition between quantitatively but also qualitatively (hot-cold) distinguishable states.

In Kreutz's (1949) definition, dispositions are „properties of living creatures, man in particular, whereupon mental phenomena depend“ (p. 16). One of such properties is a specific self-image or a world-image. Marian Kulczycki (1998) thoroughly analyses self-images and world-images and defines them as relatively permanent mental states of a person. Yet, when he discusses “a positive attitude” to one's own problem-solving capacity, he terms it “a disposition”, because in his view disposition refers directly to mental actions, in this case to the solving of problems in life.

Twardowski (1965) enumerates sensibility, memory, imagination, temper, inclinations, will, character “among dispositions and claims that they are conditions on which „appearance and properties of mental facts“ depend” (p. 244). And Tadeusz Kotarbiński (1986) argues that „psychology, for example, or physics, deals not only with facts but also with dispositions: they are said, and with good reason, too, to enquire not only into how bodies move or persons think, desire, or behave in general, but also into what movement, what thinking, what behaviour in general they are capable of in the first place (that is, how they would behave if they found themselves in such or other conditions)“ (p. 322). And „an object's disposition to behave so and so in given conditions“ is nothing else but „a system of the object's properties which make it behave in this particular way whenever the said conditions arise“. „Disposition for something“ is, then, „a capacity for something“ (*ibid.*, p. 321). Clearly, certain subjective states (dispositions) are commonly distinguished from external conditions. And the subjective states explain a capacity for something that can be observed (Ajudkiewicz, 1974).

Veiksmai ir rezultatai yra empiriškai duodami per vidinę patirtį ar kitų žmonių pareiškimus. Patys veiksmai atsiranda per subjektyvius dinamizmus. Norint paaiškinti vidinių patirčių sudėtingumą ir pajėgumą imtis tam tikrų veiksmų, reikalingas atitinkamas subjektyvumo modelis. Subjektas suvokiamas per patirtį. Tuo tarpu jausmai James (2007) pasiūlytoje metodologijoje yra tas pagrindas, kuris padeda pristatyti „objektyvųjį aš“, t.y. objektyviają savastį, kuri reflektavimo būdu paverčiama į nuolatinę protinę vaizdą (reprezentaciją), t. y. modelį.

Mano siūlomas modelis remiasi daugelio teoretikų darbais. James empiriniame „aš“ išskyrė tris kokybiškai skirtingų patirčių rūšis. Kiekviena iš jų pristato vis kitą dinamišką nusistatymą. Remdamasis jo tyrinėjimais ir kitais literatūros šaltiniais (Pastuszka, 1962; Nuttin, 1968; Wojtyła, 1994), sukūriau ir žemiau pateikiu šį asmeninių subjektyvių dinamizmų modelį (Jarosiewicz, 2009; Jarosiewicz, 2010; Jarosiewicz, 2012).

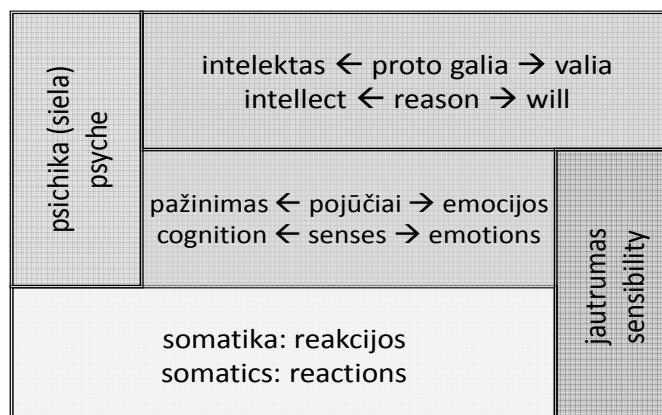
Šiame modelyje pristatomomi trijų lygmenų dinamizmai – kūnas, jutimai ir proto galia. Racionalumas yra žmogaus prigimties dinamizmas. Proto galios dinamizmą sudaro du aspektai (funkcijos) – valios veiksmas ir intelekto veiksmas. Valia yra gebėjimas ir

A „mosaic” mode of personal subjectivity

K. Twardowski's (1999) tenet is that the essence of all action lies in changing the state (“configuration”) of „the ‘material’ of the action” (p. 115). And what is it that causes a change in the state? To answer this question, we need to consider certain dynamisms, or forces.

Actions and products are empirically given in an inner experience or in other people's testimonies. And actions themselves are founded upon subjective dynamisms. To explain the complexity of inward experiences and a capacity for certain actions, we need to a certain model of subjectivity. The subject is given in experience, while feelings provide a basis for a presentation “the Me”, i.e. an objective self, in the framework proposed by William James (2007) – which, when reflected upon, renders a permanent mental representation, i.e. a model.

The model I propose is informed by many theorists' work. Already James distinguished three qualitatively diverse kinds of experiences within the empirical self. Each of them indicates a different dynamic stance. Drawing on his analyses and other literature (Pastuszka, 1962; Nuttin, 1968; Wojtyła, 1994), I have developed the following model of personal

2 pav. Asmeninių subjektyvių dinamizmų „mozaika“

Fig. 2. „Mosaic“ model of personal subjective dynamisms

pajėgumas save valdyti⁹. Terminas „inteligencija“ (protingumas) reiškia gebėjimą suprasti reikšmes ir kurti sąvokas.

Galiausiai, norint paaiškinti elgesį, nepakanka pasikliauti vien tik somatinėmis reakcijomis ir tuo, kokiai įtaka ta reakcija daro. Mums taip pat reikėtų pažvelgti į kitus dinamizmų sluoksnius. Ypač svarbu atkreipti dėmesį į tam tikrus veiksmus, susijusius su „norejimu“, nes siekiai yra būtent tokio norėjimo sąmoningi rezultatai. Naudojantis veiksmų ir rezultatų teorijos terminologija, būtina prisiminti, kad „valia“ yra ir „rezultatas“ (pvz.: velionio „paskutinė valia“), ir „veiksmas“ („kažkas nepasieks konkretių tikslų“), ir dispozicija, įsitraukiant į tam tikrus veiksmus ir pasiekiant rezultatus („kažkas yra silpnos valios“). Trečiuoju atveju valia yra unikalus dinamizmas, kurio negalima supaprastinti iki protinio turinio, kada duodami nurodymai reakcijoms (tikslingas veiksmas).

Šiame modelyje pavaizduota dviejų rūsių savitarpio priklausomybė. Pirmiausia aptarsime horizontalius santykius, pasireiškančius tarp pažinimo ir emocijų bei tarp intelekto¹⁰ ir valios¹¹. Tuomet aptarsime, kokia yra savitarpio priklausomybė tarp atskirų sluoksnių (vertikalūs santykiai). Jutimų ir proto galios dinamizmai yra kūno ribas peržengiantys reiškiniai, nors jie be abejo yra susiję su kūnu (ir sąlygojami kūno)¹². Juos vadiname „siela“. O „jautrumas“ yra jutimų sąlygojamas gebėjimas pajauti situacijos materialių elementų vertę. Be abejo, modelyje pristatomi ne tik psichosomatinių, bet ir platesnių psychodinaminiai procesai. Tokių reiškinių pavyzdžiai būtų emocija (atsirandanti kaip

subjective dynamisms (Jarosiewicz, 2009; Jarosiewicz, 2010; Jarosiewicz, 2012).

The model comprises three levels of dynamisms: body, senses and reason. Rationality is the dynamism of human nature. Dynamism of reason has two aspects (functions); action of will and action of the intellect. The will is the power and ability to govern itself (reign himself)⁹. The term „intelligence“ means the action of intellect, i.e. ability to understand meanings and to create concepts.

Consequently, in order to explain behaviour it is not enough to rely on the somatic reactions and reactive conditioning. Rather, we need to consider also other layers of dynamisms. In particular, we need to focus on specific acts of „wanting“, whose products are purposive strivings. Using the terminology of the actions-and-products theory, we must remember that „will“ denotes both „a product“ (e.g. the deceased's „last will“) and „an action“ („someone will not accept particular goals“) as well as a disposition for engaging in particular actions and achieving products („someone has a weak will“). In the third sense, will is a unique dynamism, which cannot be reductively viewed as mental content giving direction to reactions (purposive action).

The model portrays two kinds of interdependences. First, we will consider the horizontal relationships which obtain between cognition and affection as well as between intellect¹⁰ and will¹¹. Subsequently, we will discuss the interdependences between particular strata (i.e. vertical relationships). The dynamisms of senses and reason are extra-bodily phenomena, although they are inextricably connected with the body (and conditioned

⁹ Pasak Joseph Kozielecki, „valia yra tarsi asmenybės vairo mechanizmas, leidžiantis nustatyti siekius, daryti pasirinkimus ir atlkti veiksmus“ (1987, p. 357).

¹⁰ Tikslesnis terminas būtų „proto“ (redaktoriaus pastaba).

¹¹ Valia kaip ir protas glūdi intelekto potencijos formoje ir yra intelekto aktualizacijos produktai, besirandantys pastarojo sąveikoje su aplinka (redaktoriaus pastaba).

¹² T. Tomaszewski (1979) pabrėžė, kad būtina nustatyti kokybinius skirtumus tarp abipusio priežastingumo santykii ir santykii, grindžiamų įtakos darymu.

⁹ According to Joseph Kozielecki „will is a steering system of personality, which allows the formulation of objectives, choice and implementation of actions transgressive“ (1987, p. 357).

¹⁰ More precise term would be „mind“ (note of editor).

¹¹ Will as well as mind are situated into the intellect in the form of potentiality and are the products of actualization of intellect, evolving when the latter comes into interaction with environment (note of editor).

juntamosios vertės pajautimo arba didžiulę vertę turinčios situacijos įsivaizdavimo rezultatas) ir ketinimas, suprantamas kaip didžiulę vertę turinčių dalykų subjektyvacijos (interiorizacijos) rezultatas, savo paties veiksmų tikslas (1 pav.).

Santykiuose su pasauliu subjektas yra sistema (Tomaszewski, 1979), galinti savo visą gyvenimą trunkančioje raidoje judėti į priekį ir pereiti per įvairias organizacijas (Kielar-Turska, 2000). Temperamentas ir charakteris yra individualiai suorganizuotos veiklos rezultatas (Jarosiewicz, 2001 a). Juos vėliau aptarsime kartu su raidos funkcijomis.

Raidos pokyčių koncepcijos remiasi tokiais reiškiniais kaip diferenciacija, sutvarkymas ir integracija (Brzezińska & Trempała, 2000). Mozaikiniame modelyje parodoma, kad dezintegracija (pokyčiai tam tikrame sluoksnyje) egzistuoja kartu su integraciją skatinančiais reiškiniais. Integracija vyksta, kai žemesnio sluoksnio reiškiniai atranda savo vietą tarp aukštesnio sluoksnio reiškinii. Integracija slypi prigimtiniame valios gebėjime suvaldyti save (pvz. kūno valdymas). Šitoks gebėjimas pasireiškia per j u d r u m ą. Lewicki (1978) pabrėžia, kad „kitaip nei biheviorizme“ elgesys „yra ne „reakcija“ į „stimulą“, bet individualus ir savarankiškas asmens veiksmas, kuriuo norima pasiekti tam asmeniui svarbų tikslą arba siekiama išvengti pavojaus. Taigi elgesys yra „veiksmas“ (Szuman, 1955, p. 13) arba „veikla“ (Tomaszewski, 1963), kurį valdo psychologinis mechanizmas, nukreipdamas jį link atskiro tikslo, ir nustatydamas atitinkamą veiksmo struktūrą, energiją ir ritmą (Lewicki, 1978, p. 16). Vis tik palaipsniui judrumas pradeda išreišksti valią skatinančius aspektus. Nors savitarda yra s a v a n o r i š k a s procesas, jis nėra iškart reflektuojamas.

by it)¹². We call them „psyche“. And „sensitivity“ is a sense-conditioned capacity for sensing the value of a situation’s material elements. Evidently, the model posits not only psycho-somatic processes, but also broader psychodynamic processes. Examples of such phenomena include emotion (which appears as a product either of the sensing of a sensory value or of imagining a value-laden situation) and intent, conceived as a product of subjectification (interiorisation) of a value-laden state of affairs as a goal of one’s own action (1).

In his/her relationships with the world, the subject is a system (Tomaszewski, 1979) which can progress through various organisations in its lifelong development (Kielar-Turska, 2000). Temperament and character are a product of self-organising activity (Jarosiewicz, 2001 a), which will be discussed below together with the functions of development.

The concepts of developmental change draw on such phenomena as differentiation, ordering and integration (Brzezińska & Trempała, 2000). The mosaic model shows how disintegration (change within a particular stratum) co-exists with integrative phenomena; integration takes place when the phenomena from the lower stratum finding their place amidst the phenomena of the upper stratum. Integration is rooted in the will’s natural capacity for self-command (for example, command of the body), with motility arising as a manifestation of this capacity. Andrzej Lewicki emphasises that “unlike in behaviourism,” behaviour “does not denote a ‘reaction’ to a ‘stimulus’ but rather an individual’s self-directed act aimed at accomplishing a goal important to the individual or at avoiding danger. Behaviour, thus, is ‘an action’ (Szuman S., 1955, p. 13) or ‘an activity’ (Tomaszewski T., 1963); it is regulated by a psychological mechanism which orients it toward a distinct goal and determines the

¹² The necessity to point out qualitative differences between relations of mutual causality and relations of conditioning has been underscored by T. Tomaszewski (1979).

3 RAIDOS ĮVAIROVĖ

Mūsų asmeninio subjektyvumo modelyje galima išskirti įvairias raidos rūšis, priklausomai nuo to, „kas“ būtent keičiasi (vystosi) žmoguje. Pavyzdžiui, dažnai išskiriama fizinė raida ir protinė raida.

Aptardami atskirus sluoksnius, mes galime nagrinėti, kaip vystosi jautrumas ir siela, siejama su pažinimu, t.y. kognityviniai „pristatymai“. Modernaus psichologinio empirizmo pradininkas Franz Brentano (1999) išskyre tris protinių reišinių kategorijas – pateikimas, sprendimai ir emocijos. Brentano (2009) teigimu „kiekvienas protinis reiškinys savyje turi kažkokį objektą, nors viskas ir nevyksta taip pat. Pateikimo metu kažkas yra pateikiama, priimant sprendimą kažkas yra patvirtinama arba paneigama, meilėje yra mylima, neapykartoje nekenčiame, troškime kažko trokštama ir pan.“ (p. 126).

Aišku, kad terminas „siela“ savyje talpina tiek materialias sensorines, tiek protines dinamizmų būsenas ir šiu dinamizmų ilgalaičius rezultatus, pasireiškiančius per „pateikimus“ ir „vaizdinius“ (1 pav.).

Panašiai ir sensorinis jautrumas jutimams yra tarsi pamatas mūsų patirtims ir norams, t.y. sąmonės būsenoms. Todėl kalbėdami apie asmens jautrumą, mes kalbame ne tik apie jutimo organą, bet ir apie tai, kaip žmogus reaguoja į per pojūčius išgyvenamas vertybės. Jas sudaro ne tik sensorinės vertybės, prieinamos per mūsų pojūčius (pavyzdžiui, malonūs prisilietimai), bet ir estetinės ir dvasinės vertybės. Be abejonių, sensoriniai gebėjimai neprilygsta tokų vertybų pasiekimui.

structure, energy and rhythm of action” (Lewicki, 1978, p. 16). Gradually, however, the motility comes to express various contents that motivate will. Although voluntary, self-command is not immediately reflected upon.

3 VARIETIES OF DEVELOPMENT

Our personal subjectivity model validates discriminating various kinds of development, depending on „what“ it is that actually changes (develops) in a human being. For example, a frequently cited distinction is that between physical development and mental development.

Side by side with considering the particular „strata“, we can examine the development of sensibility and of psyche, which pertains to cognition, i.e. cognitive „presentations“. Franz Brentano (1999), the founder of modern psychological empiricism, distinguished three categories of mental phenomena: presentations, judgments and emotions. As Brentano (2009) asserts, „ Every mental phenomenon includes something as object within itself, although they do not do so in the same way. In presentation, something is presented, in judgment something is affirmed or denied, in love loved, in hate hated, in desire desired and so on“ (p. 126).

Clearly, the term „psyche“ encompasses both the material states of sensory and mental dynamisms as well as the enduring products of these dynamisms in the form of „presentations“ and mental „images“ (1).

Similarly, sensory sensibility to sensations is a foundation of experiences and wishes that is states of consciousness. Hence, when addressing a person's sensibility, we refer not only to the receptiveness of a sense organ as such, but also to the person's responsiveness to values experienced through senses. The values are comprised not only of the sensory values accessible to the senses, such as for ex-

4 SUBJEKTO ORGANIZACIJA KAIP RAIDOS FUNKCIJA

Raida kaip organizacija

Norėdami paaiškinti tam tikrus reiškinius, mes iš esmės klausiamė, kokia yra jų paskirtis, t.y. pirmiausia klausiamė, kodėl vienoks ar kitoks reiškinys atsirado. Vadovaujamės principu, kad raida yra subjekto būsenos pasikeitimai, pasireiškiantys įvairiuose subjekto būties aspektuose. Šitoks „būsenos pasikeimas“ yra į kažką orientuotas procesas. Vis tik šio proceso kilmė ir funkcija nėra visiškai aiškios. Būsena keičiasi dėl tam tikrų dinamizmų, t.y. jėgų, veikiančių susidarius tam tikroms sąlygomis. Dinamizmai realizuojami pereinant nuo to, kas yra potencialu, prie paties veiksmo¹³. Priklausomai nuo aplinkybių, jų realizavimas gali vykti bet kokia forma, o tai reišia, kad egzistuoja įvairūs raidos (išsipyldymo) keliai.

Kadangi subjektas yra sistema, kuri susidea iš įvairių dinamizmų ir dalyvauja įvairiuose veiksmuose ir jų rezultatuose, reikėtų pridėti, kad išsipyldymas (savirealizacija) pasireikš įvairiuose galimuose subjekto organizacijos variantuose. Kulczycki (1985) kalba apie „organizuotą ir besivystančią veiklą“, t. y. veikloje pasireiškia kokybiškai skirtinti asmeninio subjektyvumo organizacijos aspektai. Kitaip tariant, įvairios subjekto (organizavimo aspektų) būsenos atsiranda ir pasireiškia įvairose dispozicijose, susijusiose su įsitraukimu į konkrečius veiksmus ir konkretių rezultatų pasiekimui.

Subjekto sistemą sudaro du svarbūs aspektai. Vienas iš jų yra subjektyvių dinamizmų būsena, t.y. organizmo (kūno) būsenos, pojūčių būsenos ir proto galios dinamizmo būsenos (3 pav.). Kitą aspektą sudaro įvairios rezultatų būsenos, atsirandančios aukšciau

ample a pleasant touches, but also of aesthetic and spiritual values. Undeniably, the sensory faculty is not equal to capturing such values.

4

ORGANISATION OF THE SUBJECT AS A FUNCTION OF DEVELOPMENT

Development as organisation

When we seek to account for phenomena, we basically inquire about their function, i.e. we ask what it is that they appear for in the first place. Our tenet is that development is a change in the state of the subject in various dimensions of the subject's being. This "change in the state" is an oriented process. However, the origins and the function of the process are far from obvious. A change in the state is brought about by particular dynamisms, i.e. forces, in particular conditions. The dynamisms are actualised in transition from potentiality to an act as such¹³. Depending on the circumstances, the actualisation takes on various forms, which means that various paths of development (fulfilment) appear.

Because the subject is a system which consists of diverse dynamisms and manifests itself in diverse actions and products, we could add that the fulfilment will be expressed in various possible organizations of the subject. Kulczycki (1985) speaks of „organised and developing activity“, by which he means that activity conveys qualitatively different organisations of personal subjectivity. In other words: various states (of organisation) of the subject emerge and result in various dispositions for engaging in particular actions and achieving particular products.

The organisation of the subject has two important dimensions. One of them is the state of subjective dynamisms, i.e. states of the organism (body), states of senses and states of

¹³ Tai yra pagrindinė aktualizacijos teorijų, kurioms prisikiriamos ir K. Twardowski idėjos, priešlaida (Stachowski, 2010)

¹³ This is a basic premise of actualisation theories, to which Twardowski's thought belongs (Stachowski, 2010)

paminėtų dinamizmų veiksmų išdavoje (1 pav.).

5

PAMATINIAI ASMENINIO SUBJEKTYVUMO ORGANIZACIJOS ASPEKTAI

Psichologinės egzistavimo darbo rinkoje sąlygos

Kokias sąlygas subjektas turi patenkinti, kad susitvarkytų su savo profesine karjera? Wrocławiaus konsultavimo mokyklos įkūrėjas Kulczycki (1980;1990) išskyrė dviejų kategorijų sąlygas. Pirmają kategoriją sudaro „pagrindiniai procesai“, susiję su pačiu subjektu ir jo/jos būsena (jeigu naudotume mūsų terminologiją). Todėl jis išskiria tris aspektus: norus, emocijas ir savaiminius procesus. Visi šie aspektai turi aiškią vietą mūsų mode lyje. Norai yra mūsų siekių būsenos, kurias nulemia kūniški ir sensoriniai dinamizmai (3 pav.). Tuo tarpu emocijos ir savaiminių procesai yra veiksmai ir jų rezultatai, kur pa stebimas temperamentas ir charakteris (vėliau tekste juos aptarsime išsamiau).

Kitą kategoriją sudaro „procesai, atitinkamai“ susieti su kognityviniu realybės prista tymu ir tuo, kaip aš pats save matau pasau lyje. Jie toliau skirstomi į tokius procesus: (1) orientavimas, (2) sprendimų priėmimas, (3) veiksmų planavimas (4) veiksmų vykdymas ir (5) stebėjimas bei taisymas.

Kulczycki sistemoje puikiai panaudota tai, ką mes vadiname „pasirengimu“ susitvarkyti su problemomis. Jis savo idėjoms sugerbėjo kūrybiškai pritaikyti R. Lazarus (1980) sukurtą koncepciją, kaip susidoroti su stresu. Pasikeitusi situacija gyvenime suvokiama kaip stresą keliantis veiksny, nes subjektas tą pokytį mato kaip „problemą“, t.y. labai dėl jos išgyvena. Žmogus negali sumąstyti tinkamo „atsako“ tokiam pokyčiui, nes situacija

the reason's dynamism (3). The other comprises various states of the products which come into being as a result of actions founded upon the aforementioned dynamisms (1).

5

FUNDAMENTAL ORGANISATIONS OF PERSONAL SUBJECTIVITY

Psychological conditions of coping on the labour market

What conditions must the subject meet to cope in professional career? M. Kulczycki, the founder of the Wrocław school of counselling (Kulczycki, 1980; Kulczycki, 1990), has distinguished two categories of conditions. One of them includes “the basic processes”, which pertain to the subject him/herself and his/her state (to apply our terminology). Therein, he introduces a threefold division into wishes, emotions and self-organising processes. All three have a clear place in our model. Wishes are states of strivings conditioned by states of both bodily and sensory dynamisms (Figure 3), while emotions and self-organising processes are actions and their products whereupon temperament and character are founded (which we shall discuss in more detail below).

The other category comprises „the processes proper“ bound up with the cognitive presentation of reality and the image of the self-in-the-world. They are subdivided into: (1) orientation, (2) decision-making, (3) action-planning and (4) – execution as well as (5) monitoring and correction processes.

Kulczycki's framework perfectly operationalizes what we mean by „preparation“ for coping with problems. His ideas creatively build on R. Lazarus's (1980), conception of coping with stress. Herein, a change in one's situation in life is a stressor as the subject perceives the change as a “problem”, i.e. experiences it acutely. The person cannot devise a

keičiasi per greitai, per placiai (globaliai) ir per daug (socialiniai, ekonominiai, technologiniai, politiniai ir kiti aspektai tuo pat metu).

Aukščiau išvardinti procesai sutampa su išprastomis vadovavimo funkcijomis, išskiriamaomis organizacijos valdyme (Griffin, 1998). Subjektas darbo rinkoje gali būti suprantamas kaip tam tikra organizacija ar sistema, atsidūrusi platesnėje pasaulinėje sistemoje (Tomaszewski, 1979). Mūsų modelyje ypatingas dėmesys skiriamas savęs valdymui (dažnai vadinamam tiesiog „savivalda“). Pirmiausia, (1) orientavimas siejamas ne tik su pasaule (žinios), bet ir su pačiu savimi. Mokslininkai dažnai pabrėžia, kad karjeros plėtotei yra reikalinga savižina (Czerwińska-Jasiewicz, 1997). Be to (2) sprendimų priėmimas yra nukreiptas ne tiek į dalykus, kurie taps veiksmo objektais, bet į viską, kas prisdės prie poreikių patenkinimo. Šiame kontekste mes kalbame apie spontaniškus karjeros pasirinkimus, juos prilyginant apsisprendimui dėl objekto, kurie siejami su norėjimo procesu (Jarosiewicz, 2013).

Santykius tarp žmonių laikydamas nepakeiciamais, Kulczycki (1998) išskiria tris pagrindines profesines „problemas“ – „finansinių saugumą“, „vertingus santykius su kolegomis“ ir „profesinių tobulėjimą“. Vertygi santykiai yra ne tik vienas iš subjekto socializacijos aspektų, bet ir darbinės atmosferos aspektas, t.y. jausmas, kad tam tikra darbinė aplinka yra palanki (maloni) arba nepalanki. Todėl viena iš svarbiausių konsultavimo karjerai užduočių yra padėti rasti darbą, kurio „organizacinė kultūra“ atitinka dabartinę „subjekto būseną“ ir subjekto galimybes „persitvarkyti“. Kalbant praktiniais terminais, orientavimui labai padeda profesinio temperamento ir charakterio nustatymas.

suitable „response“ to the change, because the situation transforms too rapidly, too extensively (globally) and too overwhelmingly (in social, economic, technological, political and other dimensions at the same time).

The processes enumerated above correspond to typical managerial functions distinguished in organisation management (Griffin, 1998). The subject on the labour market can also be construed as a kind of organisation, a system placed within a broader system of the world (Tomaszewski, 1979). Self-directing (often dubbed straightforwardly as „self-management“) receives special prominence in our model. First of all (1) orientation pertains not only to the world (knowledge), but first of all to the self. Researchers commonly and repeatedly emphasise that self-knowledge is instrumental to career development (Czerwińska-Jasiewicz, 1997). Also (2) decision-making targets not so much things which will become objects of action, as rather everything that will be conducive to need satisfaction. In this context, we speak of spontaneous career choices, in which a choice is viewed as deciding on the objects of wanting (Jarosiewicz, 2013).

Considering the relationships people experience as indispensable, Kulczycki (1998) observes that there are three basic occupational „problems“: „financial security“ and, side by side with it, „rewarding relationships with co-workers“ and „professional development“. Rewarding relationships are not only a dimension of the subject's socialisation but also an aspect of work climate, i.e. a feeling that a particular work environment is favourable (pleasant) or adverse. Hence, one of important tasks for career counselling is helping to find a job characterised by an „organisational culture“ suited to the current „state of the subject“ and the subject's possibilities of „reorganisation“. In practical terms, orientation is greatly aided by a diagnosis of vocational temperament and character.

6

TEMPERAMENTAS IR CHARAKTERIS – DINAMIZMŲ ORGANIZACIJA

Kūniškų ir sensorinių dinamizmų organizacija sudaro temperamentą (Jarosiewicz, 2001). Temperamentas yra išprasta sensorinių dinamizmų ir kūniško judrumo „sąranka“ (3 pav.). Mūsų modelyje melancholiškos prigimties „būtis“ nurodytų nuolatinę emocionalių dinamizmų būseną, leidžiančią pajusti vertę per emociją ir tuo pat metu iš anksto nuteikia subjektą išgyventi įvairias būsenas (meilę ar neapykantą, džiaugsmą ar liūdesį). Gebėjimas per pojūčius aktyvuoti skatinamuosius veiksnius yra jau visai kas kita. Jis įgyja sujaudinimo formą ir yra išreiškiamas per kūnišką energiją ir judrumo mobilizaciją, kuri néra kokybiškai diferencijuota. Meilės jausmas néra vien tik vegetacinės sistemos stimulavimas. Lygiai taip pat melancholija néra vien tik emocija. Abiem atvejais reikia kalbėti apie emocinę patirtį, kuri padeda suformuoti požiūrį į vertybę.

Temperamento struktūra glaudžiai siejama su charakteriu, t.y. su veikla, kurią pasakina priežasties dinamizmai, o ne vien tik sensorinės aktyvacijos. Charakteris apima valios veiklą. Sensoriniai (emociniai) dinamizmai yra aktyvuojami, t.y. aktualizuojami, iš inercijos. Valia tuo tarpu yra savitvardos gebėjimas. Ši gebėjimą galima aktualizuoti tiek aktyviu, tiek ir pasyviu būdu. Pasyvus aktualizavimas vyksta, kai žmogus pasiduoda su emocijomis siejamoms vertybėms, arba sujaudinimą žadinačiomis paskatomis. Aktyvi aktualizacija vyksta tuomet, kai žmogus atranda motyvaciją atliliki tam tikrą veiksmą remdamasis savivaizda ir pasaulio vaizdu arba vadovaudamas savo paties norais. Valia pagrįsta veikla siejama su patirtimi, įgyjama per tam tikrus veiksnius (James, 2007).

Kiekvienos valios veiklos, pasireiškiančios per kūnišką judrumą, metu, pasiekiamas efektyvumas. Tuo pat metu kūno būseną (t.y.

6

TEMPERAMENT AND CHARACTER – ORGANISATION OF DYNAMISMS

Organisation of bodily and sensory dynamisms makes up temperament (Jarosiewicz, 2001). Temperament is a typical setup of sensory dynamisms and bodily motility (3). In our model, “being” of a melancholy nature would designate a permanent state of emotive dynamisms which makes one capable of sensing value in the form of emotion and, at the same time, predisposes one to experience such variable states as love or hatred, joy or sorrow. The capacity of the senses for activation vis-à-vis an incitement is an entirely different thing. This assumes the form of an arousal and is expressed in the mobilisation of the body's energies and motility, which is not qualitatively differentiated. There is more to a disposition for experiencing love than a mere stimulation of the vegetative system, and there is more to being a melancholic than emotion only. The „more“ is an affective experience which makes for forming an attitude toward a value.

The temperamental structure is closely bound up with character, i.e. with the activity brought about by the dynamisms of reason and not by the sensory activations alone. Character essentially involves the activity of the will. Sensory (emotive) dynamisms get activated, i.e. actualised, inertly. The will, in turn, is a capacity for self-command. The capacity can be actualised both passively and actively. Passive actualisation occurs when a person submits either to values which are bound up with emotion or to incitements which trigger arousal. Active actualisation occurs when a person determines his/her motivation for action drawing on his/her self-image and world-image or following his/her personal wishes. An „indication“ of the activity of one's will is a felt experience of agency (James, 2007).

jo greitis ir sueikvojamos energijos kiekis) veikia emociniai dinamizmai. Kiekvienas konkretus jūdesys kyla iš žmogaus galios, jo / jos atliekamo „veiksmo“ ir to, kas „atsitinka“ už tos žmogaus galios ribų.

Realiose situacijose nelengva atpažinti šias dvi sudėtinės elgesio dalis (t.y. valios ir emocinę). Dėl to kai kuriose teorijose temperamentas ir charakteris naudojami išreikštį tam pačiam dalykui (Le Senne, 1946; Tarnowski, 1987). Taip yra todėl, kad tiek pasireiškiant temperamentui, tiek ir demonstруojant charakterį, emocinis ir valios dinamizmai yra matomi drauge. Vienintelis skirtumas tas, kad valia kartais pasiduoda emocinėms būsenoms, o kartais, nors ir netiesiogiai, bet joms vadovauja.

Each instance of the will's activity which manifests itself in bodily motility leads to acquisition of efficiency. At the same time, the state of the body, e.g. its speed and the amount of energy it uses, is affected by emotional dynamisms. Each particular movement is, thus, a resultant of a person's agency, his/her „action“ and whatever „happens“ without his/her agentive contribution.

In real situations, it is not easy to distinguish the two – volitional and emotional – constituents of behaviour. That is why, some theories treat temperament and character as interchangeable entities (Le Senne, 1946; Tarnowski, 1987). It is so because both in the expressions of temperament and in the manifestations of character, emotive and volitive dynamisms are viewed jointly, the only difference being that the will once yields to emotive states and another time steers them, be it indirectly only.

7

SUBJEKTO PROTINIŲ VEIKSMŲ IR REZULTATŲ ORGANIZACIJA

Subjekto organizaciją sudaro ne vien tik subjektyvių dinamizmų struktūra. Kaip jau minėta anksčiau, „subjektą“ sudaro ir tokios būsenos kaip kognityviniai „pateikimai“, tikrovės „vaizdiniai“ ir „siekiai“.

Siekiai apima įvairius skirtingo kokybinio svorio reiškinius, kurie empiriškai išreiškiami jausmų forma. Empiriniame „aš“ William James išskyrė „materialųjį aš“, „socialinį aš“ ir „dvasinį aš“ (James, 2007, p. 292). Savižina taip pat apima kūniškas būsenas (per fizinius pojūčius) ir protines būsenas (pavyzdžiui, reflektavimas), kurios sudaro realybės vaizdinius.

Kaip matome 3 diagramoje, žmogus valdo savo veiklą. Tai iš esmės reiškia, kad jis / ji pajaučia ir išgyvena savo situaciją gyvenime ir elgiasi taip, kad padarytų ją optimalia (Kulczycki, 1985; Jarosiewicz, 2012). Įtaka, kurią

7

ORGANISATION OF THE SUBJECT'S MENTAL ACTIONS AND PRODUCTS

There is more to the organisation of the subject than the structure of subjective dynamisms alone. As already shown, „the subject“ encompasses also such states as cognitive „presentations“, „images“ of reality and “strivings”.

Strivings include various, qualitatively different phenomena which are empirically given in the form of feelings. In the empirical self, William James distinguished “the material self”, “the social self” and “the spiritual self” (James, 2007, p. 292). Self-knowledge encompasses also to the bodily states through corporal „sensing“ and the mental states as reflection, which comprises mental images of reality.

As Figure 3 implies, a human being regulates his/her activity, which means basically that s/he senses and experiences his/her situ-

siekiai (sąmonės būsena) daro vaizdiniui, kurį žmogus susidaro apie savo situaciją gyvenime, yra susijusi su savižina.

Šiame modelyje asmenybė suvokiamą kaip santykį sistemo, kuriuos žmogus atstovauja ir pripažįsta svarbiais sau (Nuttin, 1968). Pageidaujamus santykius galima nustatyti tiriant žmogaus polinkius, pavyzdžiui, jo profesinius polinkius (Achtnich, 2010; Jarosiewicz, 2012).

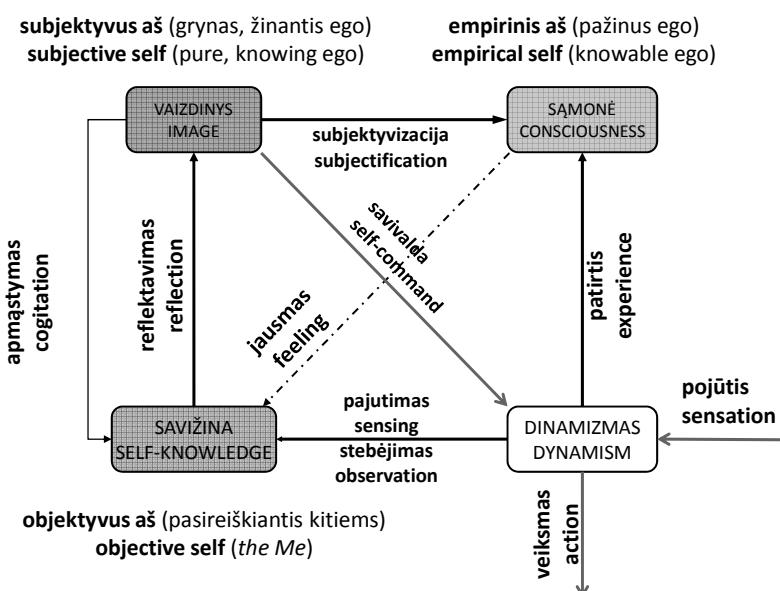
Susidarytas vaizdinys ne visuomet atskleidžia tikrąją situaciją, nes pats vaizdinys yra savižina pagrįsto reflektavimo rezultatas. Savižina yra pagrindinis savo veiklos, išskaitant ir profesinę karjerą, reguliavimo veiksny (Czerwińska-Jasiewicz, 1997; Kozielecki, 1986). Marian Kulczyki nuodugniai tyrinėjo savivaizdį ir pasaulio vaizdą (Kulczycki, 1973; Kulczycki, 1998).

Aiški savivaizda ir karjeros-pasaulio vaizdas yra būtina sąlyga, norint efektyviai spręsti problemas (susidoroti su jomis), nes būtent čia optimizuojamas santykis tarp savečių ir

action in life and acts so as to make it optimal (Kulczycki, 1985; Jarosiewicz, 2012). The impact of strivings (the state of consciousness) on the image one forms of one's situation in life is bound up with self-knowledge.

In this model, personality is conceived as a structure of relationships which a given person represents and recognises as significant for him/herself (Nuttin, 1968). The preferred relationships can be diagnosed by studying the person's inclinations, such as for example his/her vocational inclinations (Achtnich, 2010; Jarosiewicz, 2012).

A mental image is not always an accurate rendering of the actual situation, because an image is a product of the subject's reflection predicated upon the degree of self-knowledge. Self-knowledge is central to regulating one's own activity, including professional career (Czerwińska-Jasiewicz, 1997; Kozielecki, 1986). Self-images and world-images have been studied in-depth by Marian Kulczyki (Kulczycki, 1973; Kulczycki, 1998).

3 pav. Patirčių ir žmogaus gyvenimo situacijos prieštaros pavaizdavimas

Fig. 3. Experiences vs. representation of one's situation in life

pasaulio bei pasirenkami santykiai, kuriuos žmogus laiko vertingiausiais. Norint susidoroti su problemomis žmogus turi save pastatyti į tokią vietą darbo rinkoje, kuri pirmiausia, kaip manoma, būtų naudinga ir palanki karjeros plėtotei bei padėtų užtikrinti orų pragyvenimą.

Karjera ir karjeros kapitalas

Profesinis orientavimas vis labiau remiasi „karjeros“ ir „karjeros kapitalo“ sąvokomis (Bańska, 2007). Karjera nurodo tam tikrą įvairios elgsenos seką darbo rinkoje, išskaitant išsimokslinimą, darbą, įvairių darbo vietų ir užimamų pareigų seką. Juos galima laikyti karjera tik tuomet, kai jie atspindi subjekto siekius ir polinkius. Naudodamini terminą „karjera“, mes tikime, kad asmens įspaireigojimai darbo rinkoje atsiranda vadovaujantis to žmogaus siekiais. Termino „karjera“ negalima naudoti kalbant apie elgesį ir veiksmus, kurie netenkina subjekto norų, o tik patenkina rinkos poreikius (juos vadiname „žiurkių lenktynėmis“).

Terminas „kapitalas“, kuris etimologiskai kildinamas iš lotynų kalbos žodžio „*caput*“ (galva, vadovas), plačiai naudojamas ekonomikoje. Ekonominiame kontekste jis reiškia materialius ir nematerialius išteklius, padedančius pradeti ir išlaikyti verslą. Aišku, kad be kapitalo nebūtų jokio verslo. Si sąvoka taip pat plačiai naudojama ir psichologijoje. Pagrindinis „išteklius“ padedantis pradeti ir tęsti veiklą be abejo yra pajėgumas dirbti. Darbą čia suvokiamė kaip pastangų déjimą siekiant išteklius paversti rezultatais. Plačiąja prasme pajėgumą lemia subjekto būsena. Žmogus, laikomas subjektu (šaltinis, iš kurio atsiranda veikla), yra pajėgus arba nepajėgus kažką atlikti. Jeigu jo / jos būsena (pvz.: sveikata) yra prasta, sunku tikėtis pastangų.

Taigi raida turėtų padėti pasiruošti darbui, t.y. surinkti „kapitalą“, reikalingą profesinei karjerai.

A lucid self-image and career-world image are preconditions of effective „problem-solving“ (coping), because it consists in optimising the self-world relationship and in choosing the relationships one finds the most valuable. Coping entails locating oneself in such position on the labour market which will be sensed as rewarding and conducive, firstly, to career development and, secondly, to decent livelihood.

Career and career capital

Vocational guidance relies increasingly on the concept of „career“, and „career capital“ (Bańska, 2007). Career denotes a certain sequence of behaviours on the labour market, including education, work, successive employments and positions. They can be considered manifestations of career as long as they express the subject's strivings and inclinations. When we use the term „career“, we assume that an individual's engagements with the labour market ensue from his/her strivings. The term career is not applicable to conduct and acts which do not satisfy the subject's wishes, but merely fulfil the demands of the market (we call them „rat race“ rather).

The term “capital”, which derives etymologically from Latin “*caput*” (head, chief), is extensively used in economy. In the economic contexts, it denotes material goods and non-material resources which serve to start or sustain a business venture. Clearly, there is no business without a capital. The notion features equally prominently in psychology. The fundamental „resource“ for commencing and continuing activity is certainly the very capacity for work, where work means investing effort in turning resources into products. The capacity is predicated upon the state of the subject in the broad sense of the term. A human being understood as a subject (a source whence activity comes) is or is not capable of doing something. If his/her state (e.g. health) is bad, effort is hardly to be expected.

IŠVADOS

Pasirengimas profesinei karjerai

Straipsnyje išnagrinėjome raidos reiškinį, kuris apibrėžiamas kaip subjekto būsenos pasikeitimą šiuolaikinės ir nuolat besikeičiančios darbo rinkos kontekste. Dėl šios priežasties pabréžiame vieną iš raidos funkcijų, t.y. pasirengimą profesinei karjerai sudėtingomis aplinkybėmis. Būti pasirengusiam reiškia „suprasti save tam tikroje būsenoje“. Šioje perspektyvoje raida yra tolygi subjekto organizacijai, jo / jos dinamizmams, veiksmams ir rezultatams.

Kadangi išskyrėme keturis subjekto būties tipus, galime išskirti ir keturis atitinkamus profesinio pasirengimo aspektus (1 pav.). (1) Dinaminiu požiūriu, būti pasirengusiam reiškia turėti atitinkamą charakterį ir temperamentą, kurie apibrėžiami kaip dinamizmai (jėgos). Tai nulemia „mokėjimus“, kuriuos, dirbdami su jaunais žmonėmis, mes įprastai vadiname „irankiais“ ir „meistriškumu“. Jie žmogų įgalina pereiti į darbo „rinką“.

Kad galėtų brandžiai pasirinkti tinkamą šios rinkos dalį, žmogui reikalinga atitinkama (2) protinė savivoka ir tinkamas karjeros-pasaulio vaizdinys. Žmogus turi priimti s u b - j e k t y v i a i s v a r b ę profesinį sprendimą, priklausantį nuo savižinos ir nuo to, kaip tiksliai žmogus atpažįsta savo poreikius darbe (nes egzistuoja tam tikri profesiniai siekių ir polinkiai). Ne mažiau aktuali yra ir objektivai svarba, t.y. ar tinkamas pasirinkimas, atsižvelgiant į šiuo metu prieinamos darbo rinkos galimybes.

Konsultuojant karjerai daug dėmesio (ir ne veltui) skiriama (3) su karjera susijusių žinių per davimui, nes jos padeda supažindinti žmogų su darbo pasauliu ir tame keliamais reikalavimais. Vis tik darbo pasaulio vaizdinys neapsiriboją žiniomis apie profesijas ir darbo aprašymais. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kiek s v a r b i tam tikra profesija yra konkrečiam subjektui. O tai jau priklauso nuo paties sub-

Development, thus, is supposed to prepare for work that is to accumulate „capital“ for professional career.

CONCLUSION

Preparation for professional career

In the foregoing, we have outlined a concept of development defined as a change in the state of the subject in the context of requirements posed by the contemporary, highly volatile labour market. Therefore, we highlight one of development's functions, which lie in preparing one for professional career in challenging circumstances. To be prepared means “to find oneself in a certain state”. In this perspective, development is tantamount to organization of the subject, his/her dynamisms, actions and products.

Since we have distinguished four modes of the subject's being, we can point out four corresponding dimensions of occupational preparation (1). In the (1) dynamic sense, to be prepared means to have a certain temperament and character, defined as setups of dynamisms (forces). This determines „skills“, which while working with young people we usually dub as „tools“ and „workmanship“. They make one capable of transition onto a particular labour „market“.

To choose maturely a suitable segment of the market, one must have a certain (2) mental self-image and career-world image. One must make a subjectively relevant vocational decision, which depends on self-knowledge and accurate recognition of one's needs from job (because it has certain occupational striving and inclinations). Similarly important is objective relevance, i.e. the appropriateness of the choice relative to the possibilities offered by the current, accessible labour market.

Career counselling devotes considerable attention (and with good reason, too) to transmitting (3) careers knowledge, which

jeckto. Profesija įgauna vertę tik santykyje su subjektu, nes vertė yra susijusi su „tinkamu-mu“ (kažkieno kažkam dėl kažko).

Konsultavimas karjerai grindžiamas orientuotu pažinimu (protinis aspektas), kurio rezultatas yra savivoka visuose kituose aspektuose. Pats svarbiausias yra dinaminiis *aš*, nulemiantis, kokios rūšies darbą (t.y. pastangos) žmogus gali sėkmingai atlikti darbo rinkoje. Tačiau kitas svarbus aspektas yra žinoti savo (4) norus ir siekius (empirinius *aš*). Ir nors šis aspektas dar nėra plačiai pripažintas, būtent sunkiai pastebimuose troškimuose gimsta intuicija paremti pasirinkimai, pasireiškiantys per analogija paremtus samprotavimus (Biela, 1981). Polinkiai priimti tokius „asmeninius“ pasirinkimus turi būti objektifikuoti (Jarosiewicz, 2012).

Darbo rinkos pokytis ir subjekto pokytis: pokyčio modelis.

Straipsnyje siekiama pristatyti modelį, kuriame literatūros šaltiniuose plačiai naudojama savoka „raidos pokytis“ įgauna ypatingą reikšmę ir palengvina konceptualizaciją žmogui, kuris kuria santykius su darbo aplinka. Taigi postuluodami raidą kaip pokytį, kur mes pritariame vyraujančiai nuomonei, mes empatiškai teigiame, kad tai yra subjekto būsenos pasikeitimasis. Todėl mūsų požiūris yra organizminis.

Empiriniu požiūriu raida yra dvilypė. Pirminiausia ji gali vykti per stebėjimą, t.y. kai žmogaus elgesys yra neatsitiktinių pokyčių rezultatas. Antra, vidiniai veiksmai ir jų rezultatai prieinami vidinėje patirtyje per pažinimą, jausmus ir pojūčius. Pats turinys yra savižinos šaltinis bei nuoseklaus teorinio reflektavimo pagrindas, kas iprasta konsultavime gyvenimui (Jarosiewicz, 2013).

Reflektavimas artikuliuojamas teoriniu modeliu.

Teoriniu požiūriu, paaiškinimo pokyčiams reikia ieškoti organizuotoje subjekto struktūroje, dinamizmą, veiksmų ir jų rezultatų struktūroje, kuri įtraukia įvairius kokybinius santykius su aplinka. Norėdami kruopščiai

acquaints one with the world of jobs and their requirements. Nevertheless, a mental image of the labour world transcends the mere knowledge about vocations and job-descriptions. Its essential component is also how significant a particular vocation is for the subject, and that depends on the subject him/herself. A particular vocation accrues value only in its relationship to the subject, because value is a relation of „suitability“ (of something for somebody due to something).

Career counselling is based on oriented cognition (mental dimension), whose product is a self-image in all its various aspects. The foremost one is the dynamic self, which determines what kind of work, i.e. effort, a person can effectively undertake on the labour market. But another important aspect is a knowledge of one's (4) wishes and strivings, i.e. a representation of the empirical self. And while the dimension remains largely unrecognised, it is exactly in the obscure longings that purely intuitive choices originate, permeated by analogy-based reasoning (Biela, 1981). Inclinations for such „personal“ choices need to be objectified (Jarosiewicz, 2012).

Change on the labour market and change in the subject: a model of change.

The article's aim is to outline a model within which „developmental change“, a notion widely used in the literature, acquires a specific meaning and facilitates conceptualisation of a person who develops in his/her relationships with the work environment. Hence, positing development as change, in which we subscribe to a prevalent view, we emphatically insist that it is a change in the state of the subject. Our approach, therefore, is organismic.

Empirically, development is dually given. For one, it is available in observation, i.e. in the account of human behaviour as a product characterised by non-accidental changes. And, secondly, internal actions and their products are available in an inner experience, in the content of sensing, feeling and cogni-

išnagrinėti raidą ir nustatyti jos reikšmę bei pačią pagrindinę funkciją, pirmiausia turėtume atkreipti dėmesį į vis sudėtingesnių (organizuotų) rezultatų atsiradimą.

Kai kurie mokslininkai raidą mato kaip charakterį formuojantį veiksmą (Kreutz, 2007; Jarosiewicz, 2001), kartais išskirdami ir profesinį charakterį (Achtnich, 2010). Taip elgtis galima dėl to, kad terminas „charakteris“ yra daugiaireikšmis. Pirmiausia jis nurodo (1) ilgalaikius rezultatus, kuriuos žmogus palieka savo materialioje aplinkoje elgdamasis sau būdingu būdu; tokia „žymė“ („pėdsakas“, kurį palieka žmogus, ypatingas ženklas) buvo pavadinčias charakteriu (Nuttin, 1968). Tačiau terminas „charakteris“ taip pat žymi kai kuriuos elgesiu būdingus (2) požymius, kurie apibrėžiami kaip materialius, bet ne ilgalaikis rezultatas. Netranzityvūs elgesio poveikiai apima materialius ir ilgalaikius bei tuo pat metu subjektyvius rezultatus, t. y. (3) tam tikra subjekto dinamizmų organizacija. Kulczycki (1998) teigimu charakteris yra (4) siejamas su savivaizdžio ir pasaulio vaizdo organizavimu, t.y. konkrečiam asmeniniui būdingas gyvenimiškas orientavimas („gyvenimo kelias“). Tai yra vidinis reiškinys, tačiau pasireiškiantis reflektavime. Ir, galiausiai, charakteris atspindi (5) žmogaus, kaip sąmoningos sistemos, ypatybes, kurias mes išskiriame pabréždami žmogui būdingus bruožus, susijusius su jautrumu ir pasaulio patyrimu (žmogus gali būti erzinantis, pavydus ar egoistas).

Šiame straipsnyje autorius nagrinėja raidos prigimtį ir paskirtį, nekreifiant dėmesio į patį raidos mechanizmą. Žvelgiant į karjeros plėtrotę, reikia pažymėti, kad santykinė (Nuttin 1968; Kulczycki 1980) darbo rinkos veiklos struktūra apibrėžia profesinius santykius. Būtybė siekia pagerinti savo vietą gyvenime, kuri gali būti ir pozityvi, ir negatyvi, ir kuri atispindi gyvenimo vaizdinyje. Asmeniškai svarbūs santykiai sudaro profesinės asmenybės struktūrą. Todėl priimdamas su karjera susijusius sprendimus ir kažką pasirinkdamas,

tion. The contents are a source of self-knowledge as well as a foundation of in-depth theoretical reflection typical of life counselling (Jarosiewicz, 2013). The reflection is articulated in the theoretical model.

In terms of theory, explanation of change is to be sought in the organised subject-structure, the structure of dynamisms, actions and their products, which engages in qualitatively diverse relationships with the environment. If we scrutinise development to identify its meaning and its most general function, we should in the first place point at the emergence of increasingly complex (organised) products.

Some researchers view development as the forming of character (Kreutz, 2007; Jarosiewicz, 2001), sometimes distinguishing thereby vocational character (Achtnich, 2010). It is possible because the term character is polyvalent. Primarily, it designates (1) enduring products that a human being leaves in his/her material surroundings when s/he behaves in his/her unique way; such „mark“ („a trace“) that a person leaves, a peculiar *imprinting* has been called a character (Nuttin, 1968). But the term character comprises also some characteristic (2) traits of behaviour defined as a material, yet non-enduring, product. Intransitive effects of behaviour include material and enduring, and at the same time subjective, products, i.e. (3) a certain organisation of the subject's dynamisms. For Kulczycki (1998), character means (4) an organisation of self-image and world-image, i.e. a person-specific life orientation („lifeline“). It is an inward phenomenon, which is nevertheless given in reflection. And finally character denotes (5) properties of a person, as a consciousness structure, which we single out when we highlight the person's characteristics connected with sensibility and experiencing of the world: a person may be irritable, jealous or egotist.

In this article the author focuses on the nature and function of development, regard-

žmogus yra linkęs akcentuoti sau tinkamus (vertingus) savykius.

Visa tai įtakoja konsultavimo karjerai procesą. Sąryšinis modelis yra iš principo kitoks nei nei mechaninė „atitikimo“ darbo rinkos situacijai koncepcija. Yra labai svarbu nustatyti vertingus būtybei ryšius. Jie vadina-mi profesiniais polinkiais. Toks nustatymas pagerina asmens savižinę ir gerina jo verslo sprendimus.

less of its mechanism. From the point of view of career development is important to point out that in terms of relational (Nuttin 1968, Kulczycki 1980) framework for labor market activity define professional relationships. The entity strives to improve their position in life, which is experiencing a positive or not, which is reflected in the image position in life. Relationships, experienced as personally important, make up the the structure of vocational personality. Therefore, when making choices and career decisions a person is inclined to choose certain relationships as appropriate (value) for themselves.

This has its impact on career counseling. Relational model breaks with mechanical concepts „fit“ the state of the entity to the market situation. It is essential to the diagnosis of valuable relationships for the entity. These are called professional inclinations. Diagnosis tendency contributes to enhancing customer self-knowledge and to optimize its business decisions.

LITERATŪRA / REFERENCES

- Achtnich, M. (2010). BBT Obrazkowy Test Zawodów. Projekcyjna metoda wyjaśniania skłonności zawodowych. (Trans. H. Gabiniewicz) Wrocław: Nowe Życie.
- Ajdukiewicz, K. (1974). Pragmatic Logic. (Trans. O. Wojciechowicz) Dordrecht: Reidel.
- Aronson, E., Wilson, T., & Akert, R. (1997). Psychologia społeczna. Serce i umysł. (Trans. W. Dmochowski) Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Bańska, A. (2007). Psychologiczne doradztwo karier. Poznań: Print-B.
- Bańska, A. (2000). Rozwój zawodowy i doradztwo zawodowe. In J. Strelau (ed.), Psychologia. Podręcznik akademicki (pp. 311-320). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Biela, A. (2011). Pomoc psychologiczna w podejmowaniu decyzji przez młodzież odnośnie planowania kariery zawodowej. Pobrano z lokalizacji Strona Narodowego Forum Doradztwa Kariery: <http://www.doradztwokariery.pl/dopobrania/>
- Biela, A. (1981). Psychologiczne podstawy wnioskowania przez analogię. Warszawa: PWN.
- Brentano, F. (1999). Psychologia z empirycznego punktu widzenia. Warszawa: PWN.
- Brentano, F. (2009). Psychology from an Empirical Standpoint. (Trans. P. Simons) London and New York: Francis and Taylor e-Library.
- Brzezińska, A., & Trempala, J. (2000). Wprowadzenie do psychologii rozwoju. In J. Strelau. (ed.), Psychologia. Podręcznik akademicki, t. 1 Podstawy psychologii (pp. 227-283). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Covey, S. (2006). 7 nawyków skutecznego działania. (Trans. I. Majewska-Opielka) Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Czerwińska-Jasiewicz, M. (1997). Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości (uwarunkowania psychospołeczne). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ertelt, B.-J., & Schulz, W. E. (2010). Podstawy doradztwa kariery. Warszawa - Kraków: Narodowe Forum Doradztwa Kariery.
- Ey, H. (1978). Consciousness. A phenomenological study of being conscious and becoming conscious. (Trans. J. H. Flodstrom) Ontario: Fitzhenry & Whiteside Limited, Don Mills.
- Griffin, R. (1998). Podstawy zarządzania organizacjami. (Trans. M. Rusiński) PWN.
- James, W. (2007). Principles of Psychology. New York: Cosimo.
- Jarosiewicz, H. (2001). Charakter: rozwój – zagrożenia. Wrocław: Nowe Życie.
- Jarosiewicz, H. (2010). Kryzys wartości a czynniki potencjału człowieka w rozwoju psychologicznym. In H. Skłodowski, Człowiek w kryzysie : psychospołeczne aspekty kryzysu (pp. 43-60). Łódź: Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi.
- Jarosiewicz, H. (2012). Psychologia dążeń i skłonności zawodowych. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Jarosiewicz, H. (2009). Zastosowanie koncepcji czynności i wytwarzów K. Twardowskiego w analizie wytwarzania. In S. Banaszak, & D. K., Socjologiczne, pedagogiczne i psychologiczne problemy organizacji i zarządzania. Poznań: Wyd. Wyższej Szkoły Komunikacji i Zarządzania.
- Jarosiewicz, H. (in print). Metareflection on decisions concerning career choice. Polish Journal of Applied Psychology.
- Kielar-Turska, M. (2000). Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. In J. Strelau (ed.), Psychologia. Podręcznik akademicki, t. 1 Podstawy psychologii (pp. 285-332). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kotarbiński, T. (1986). Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk. PWN.
- Kozielecki, J. (1986). Psychologiczna teoria samowiedzy. Warszawa: PWN.
- Kreutz, M. (2007). Kształcenie charakteru. Lublin: IEN.
- Kreutz, M. (1949). Podstawy psychologii. Studium nad metodami i pojęciami współczesnej psychologii. Warszawa: Czytelnik S.W.
- Kulczycki, M. (1973). Choroba jako problem życiowy. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kulczycki, M. (1985). Działalność człowieka – aspekty podmiotowe i przedmiotowe. Zeszyty Naukowe AWF we Wrocławiu nr 38. Wrocław.
- Kulczycki, M. (1980). Poradnictwo życiowe. In A. Kargulowa, & M. Jędrzejczak, Rola poradnictwa i doradztwa w optymalizowaniu rozwoju osobowości i podnoszeniu kultury pedagogicznej społeczeństwa (pp. 71 - 92). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kulczycki, M. (1990). Psychologiczne warunki radzenia sobie w życiu. Poradnictwo wobec złożoności problemów człowieka i świata. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kulczycki, M. (1998). Rozważania wokół zagadnień psychologicznego poradnictwa życiowego. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Lazarus, R. (1980). The stress and coping paradigm. W: L. Bond & R.J.C., Competence and coping during adulthood, p. 28–74. Hanover: University Press of New England.
- Le Senne, R. (1946). Traité de caractérologie. Paris: Presses Universitaires de France.
- Lewicki, A. (1978). Psychologia kliniczna w zarysie. In A. Lewicki, Psychologia kliniczna. Warszawa: PWN .
- Nuttin, J. (1968). Struktura osobowości. Warszawa.
- Pascal B. (1983). Myśli. Warszawa.
- Pastuszka, J. (1962). Charakter człowieka. Struktura - typologia. Diagnostyka psychologiczna. Lublin: TN KUL.
- Przetacznik-Gierowska, M., & Tyszkowa, M. (1996). Psychologia rozwoju człowieka. Warszawa: PWN.

- Stachowski, R. (2010). Historia współczesnej myśli psychologicznej. Od Wundta do czasów najnowszych. Warszawa: Wyd. Naukowe "Scholar" Sp. z o.o.
- Tarnowski, J. (1987). Z tajników naszego "Ja". Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Tomaszewski, T. (1984). Ślady i wzorce. Warszawa: Wyd. Szkolne i Pedagogiczne.
- Tomaszewski, T. (1979). Wstęp. In T. Tomaszewski, *Psychologia*.
- Twardowski, K. (1965 a). O treści i przedmiocie przedstawień. In K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne* (pp. 3–91). Warszawa: PWN.
- Twardowski, K. (1965 k). Wyobrażenia i pojęcia. In K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne* (pp. 114–197). Warszawa: PWN.
- Twardowski, K. (1965 g). O czynnościach i wytworach. Kilka uwag z pogranicza psychologii, gramatyki i logiki. In K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne* (pp. 217–240). Warszawa: PWN.
- Twardowski, K. (1999). The Essence of Concepts. In K. Twardowski On Actions, Products and Other Topics in Philosophy (pp. 73–98). J. Brandl and J. Woleński (eds.). Amsterdam and Atlanta, GA: Rodopi.
- Twardowski, K. (1999). Actions and Products. In K. Twardowski On Actions, Products and Other Topics in Philosophy (pp. 103–133). J. Brandl and J. Woleński (eds.). Amsterdam and Atlanta, GA: Rodopi.
- Wojtyła, K. (1994). Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne. Lublin: WTN KUL.
- Zierkiewicz, E., & Drabik-Podgórska, V. (2010). Poradnictwo w kulturze indywidualizmu. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.

*Iteikta 2013 m. gruodžio mėn.
Delivered 2013 December*

HENRYK JAROSIEWICZ

Moksliniai interesai: valios psichologija, individu skirtumų psichologija, darbo rinkos psichologija, ko-kybiniai profesijos rinkimosi diagnostikos metodai.

Psichologijos institutas, Vroclavo universitetas

*Dawida str. 1, 50-527 Wrocław, Poland
h.jarosiewicz@psychologia.uni.wroc.pl*

Research interests: psychology of will, psychology of individual differences, labor market psychology, qualitative methods of professional diagnosis.

Institute of Psychology, University of Wrocław